

Илија Чабаркапа

председник Савеза гуслара Србије

ЕПСКА ПОЕЗИЈА И ГУСЛАЊЕ - НЕМАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРНА БАШТИНА

Прича о заштити нематеријалног културног наслеђа своје корене вуче из 50-их година прошлог века, актуелизована кроз идеју да се заштите ауторска права као опште ствари. Дакле обезбедити посебну заштиту међународног карактера на одређене знаменитости, посебности, облике изражавања појединих скупина или заједница, да би се спречила злоупотреба индентификационих особености истих. На нивоу **УНЕСКО-а** 1972. је закључена Конвенција о заштити светске културне и природне баштине, са циљем да се земљама чланицама помогне у овом задатку важном за човечанство. Југославија је ту Конвенцију потписала 1975, практично одмах по њеном ступању на снагу.

Истовремено, покушавало се да се установи међународни легални оквир за очување нематеријалне културне баштине. Иницијатива Боливије да се при **УНЕСКО** сачини протокол о конвенцији која би се тичала универзалних ауторских права и којом би била заштићена народна уметност и културно стваралаштво свих народа представља први конкретан корак на заштити нематеријалне културне баштине. На основу те иницијативе **УНЕСКО** је својим документима дефинисао фолклор, његово изражавање и покушај постављања законских оквира у вези са ауторским правима и нелегалним извођењима фолклора.

Године 1989. Генерална Конференција **УНЕСКО** усвојила је Препоруке за заштиту традиционалне културе и фолклора, који ,нажалост, нису имали јаку легалну залеђину. Препорукама је дат нагласак на улогу професионалних фолклориста и фолклорних институција, уместо на културу као целину па тако и оне који је креирају и користе. Ово је разумљиво ако се има на уму чињеница да је у то време глобализам био тек у замаху и многе културе нису се осећале угроженим па зато није имало ни потребе за конкретну заштиту њиховог традиционалног наслеђа.

На Генералној конференцији **УНЕСКО** 2003. године усвојена је Конвенција о заштити нематеријалне културне баштине са циљем очувања исте односно поштовања

нематеријалне културне баштине заједница, група или појединаца и подизања свести на свим нивоима, од локалног до међународног, о значају те баштине и њеног узајамног уважавања. Дефинисана је као праксе, прикази, изрази, знања, вештине, инструменти и предмети које заједнице, групе или појединци препознају као део свог културног наслеђа, преносе га са генерације на генерацију, стално их изнова стварајући као одговор на окружење, тако им пружајући осећај индентитета и континуитета.

Наиме **УНЕСКО** је након детаљног сагледавања стања нематеријалног културног наслеђа, са посебним освртом на погубне резултате глобализације и транзиција, које су обавезно имале и последицу нестајања или довођења у фазу нестајања појединих облика нематеријалне светске баштине, коју чине нематеријална културна баштина појединих група или заједница, дошао до закључка хитног регулисања овог питања. Овом Конвенцијом приоритети заштите дефинисани су на три нивоа:

1. Листа за хитну заштиту нематеријалног културног наслеђа коме прети нестанак или пропадање са неповратним последицама

2. Репрезентативну листу као специфичан облик промоције нематеријалног културног наслеђа скупине или заједнице, која уписом у регистар **УНЕСКО** добија карактер заштићеног културног феномена те заједнице

3. Регистар добре праксе као платформа за размену добре праксе у утврђивању и примени мера заштите тог наслеђа у свету.

Конвенцију је до сада ратификовало преко 130 чланица **УНЕСКО**. Србија је нажалост, ту конвенцију ратификовала седам година касније, 2010. године. Кажемо нажалост, јер је непотребно изгубљено време, посебно ако се зна да су неке земље у окружењу у том истом периоду одмакле далеко и постигле завидне резултате на заштити својих феномена. Као илустративан пример односа према овом питању може се поменути да је Конвенција преведена на српски језик тек 2009. године.

Дакле **УНЕСКО** је одредио критеријуме, које можемо описати и као веома прецизне, за упис нематеријалне светске баштине а то су: изузетна вредност, укореењена културна традиција и афирмација културног индентитета. Услови који једну баштину опредељују као светску вредност су:

- да је традиционална (дакле још увек жива)
- да је инклузивна (да повезује прошлост, садашњост и будућност)
- да је репрезентативна (да представља знања, традицију, обичаје и вештину које се преносе у једној заједници са колена на колена)
- да је темељена на заједници која се са њом идентификује, која је ствара, негује, преноси.

Као битну, или боље речено најбитнију одредницу, **УНЕСКО** је Конвенцијом дефинисао учешће заједница, група или појединаца у заштити нематеријалне баштине. То практично значи да се феномен, који је карактеристика заједнице, групе или појединца, може евидентирати на наведену **УНЕСКО** листу под два услова:

1. Да је тај феномен већ евидентиран у националним листама, дакле листама које сходно Конвенцији и националним законима утврђује свака држава посебно и

2. да се пруже докази о спремности и способности те групе да жели да учествује у његовом очувању препознајући то културно наслеђе као део свог културног наслеђа.

Ово значи да су те заједнице отворене и да не морају бити везане за одређену територију. Али зато морају бити активне, да учествују и идентификују и дефинисању

свог нематеријалног културног наслеђа и да истовремено управљају њиме. То значи да оне стварају, преобликују, одржавају и преносе такво наслеђе. Те заједнице то своје наслеђе у времену у коме живе непрестано надграђују у интеракцији са окружењем, преносе га са генерације на генерацију што му даје карактер индентитета и континуитета, односно да је „живо наслеђе“.

Имајући у виду присутну велику угроженост која прети нестанку појединих феномена који имају карактер културног наслеђа, **УНЕСКО** је дао приоритет заштити живе баштине којој прети пропадање, нестанак или уништење, односно Листи за хитну заштиту. Нажалост националне заједнице или државе су ствар схватиле другачије. Кроз номинације су показале првенствени циљ: номинације на Репрезентативну листу, дакле листу феномена којима не прети нестанак него су особени према групама или заједницама које их негују на територији или делу територије те националне заједнице. Тако је број номинација за Листу за хитну заштиту вишеструко мањи од броја номинација за Репрезентативну листу. Ова чињеница даје право на субјективни закључак, да је првенствена номинација на Репрезентативну листу имала прилично политичку конотацију, јер се жели на тај начин афирмисати политика која води рачуна о афирмацији културних феномена својих заједница а тиме и саме државе. Наводимо пример Републике Хрватске која је поднела скоро сто номинација и која је успела на Репрезентативну листу да упише преко десет феномена. Ово истичемо као добар пример одговорног односа државе и институција за разлику од оних које се само декларативно залажу, без конкретних резултата.

Са друге стране, уписивање неког културног наслеђа на Листу за хитну заштиту није и нека част за државу која врши номинацију, јер је самим тим признала да је увелико крива што је својим односом према том добру довела исту у потребу хитне заштите Унескуа. Наравно треба прихватити и објективну чињеницу да, ако једна заједница нема развијен концепт баштињења сопствене културе (изражена свест о значају сопственог културног наслеђа у својој култури и у односу на друге културе) без обзира на **УНЕСКО** заштиту, има велике шансе да потпуно нестане из светског културног наслеђа. Многа нематеријална културна добра нестају у народној пракси као објективно анахрона, а ревитализоване форме (КУД-ови и сл) нису реалне „локалне заједнице носиоца праксе“

Него да се вратимо тренутном стању ствари у Републици Србији посебно са аспекта заштите гуслања (вештине певања и свирања на гулама и гусала-инструменту који је неодвојиви део тог феномена).

Дакле констатовали смо да је Србија наведену Конвенцију ратификовала тек 2010. године и то као 120 држава. Наравно то је само први корак који је неизоставно требало много раније учинити. Према утврђеној процедури, при Министарству културе је формиран Национални комитет по чијим би упуствима међуресорне групе при Етнографском музеју израдиле Регистар нематеријалног културног наслеђа. Та комисија има обавезу израде и низа нормативних аката (правилника, мере заштите и очувања, формулара, критеријума и упуштава са упис, иницира активности регионалних координатора итд). Према нашим сазнањима комисија је одрадила део обавеза, али до дана писања овог теста нажалост није формиран национални Регистар нематеријалног културног наслеђа који је предуслов номинације код **УНЕСКОа**.

Недостатак закона и других правних аката који нису у надлежности нити Министарства културе нити Етнографског музеја, онемогућио је прагматично деловање. Поставља се питање колико је Етнографски музеј према улози која му је додељена, вршио

довољан притисак на Министарство културе, а оно на Скупштину, да се донесу закони и други акти који су основа ефикасног деловања. Комисија треба да прикупи предлоге за упис у национални регистар и проследи их на усвајање Националном комитету, који их даље опредељује за Листу за хитну заштиту или Репрезентативну листу. За ово је наравно потребно додатно време и уверени смо да пре наредне године нећемо имати конкретне резултате што се тиче уписа у Националном регистру а самим тим и много дуже времена за упис на листе **УНЕСКО**. Дакле, скоро девет година од усвајања Конвенције ми смо још увек на почетку и без иједног видљивог резултата.

Информисаности ради, према нама доступним подацима Србија је дала приоритет хитне заштите материјалног културног наслеђа као што су: Царичин град, Манастир Манасија, Смедеревска тврђава...

Анализирајући до сада незванично помињане феномене које треба да заштитимо видећемо заиста богату различитост и специфичности као што су: крсна слава, свечане поворке, карневали, вампири, врањска свадба, Ђавоља варош, предање о људској жртви, предања о закопаном благу, пливање за часним крстом, институција кума, здравице, ткање пиротског ћилима, вашари итд. Гуслање, као традиционални облик епског казивања који је присутан у целокупној историји српског народа и чини његову битну одредницу, уз значајне напоре Савеза гуслара Републике Србије и наших пријатеља, познатих стручњака из области етномузикологије, где желим да посебно нагласим допринос др Данке Лајић-Михајловић, изборило је своје место и предложено у првом кругу номинација предатих Министарству културе.

Српски народ је скоро у целој својој историји, а посебно у два претходна столећа живио у толико несрећним друштвеним и природним околностима да је то могло да има погубне резултате не само за његову културу и традицији већ и за његов национални индентитет. Очувати своје нематеријално културно благо у таквим околностима може само народ који је имао снагу духа и душе преносећи ту своју културу са колена на колена. Дакле само тако се исто могло сачувати од свих опасности изражених у оружју поробљивача, асимилацији, природним катастрофама и на крају утицају култура мултинационалних компанија и њихових супер држава. Гуслање, као облик музичког изражавања епских песама које су одушевљавале највеће културне умове Европе на челу са Гетеом, које је имало своје место од оштрих планинских врлети српских земаља до златних Бечких одаја несумњиво је морало имати далеко већи значај у утврђивању приоритета за упис у Национални регистар нематеријалне културне баштине. Не смемо дозволити да нас земље у окружењу претекну као што је био случај са низом других феномена који су, иако културни феномени српског народа, регистровани као феномени других држава. Ојкање које је однедавно на Листи нематеријалног наслеђа под заштитом Унеска као специфични облик певања са подручја Републике Хрватске.

Сматрамо неодговорним кашњење од десет година у овом послу од националне важности. Свесно смо да је конвенција омогућила да се исти феномен може регистровати и код других заједница или група, те да и ми можемо да их пријавимо као присутне у нашој култури, али не треба занемарити ни онај „психолошки“ осјећај у народу да је важно да сте то урадили први.

Необјашњиво је ћутање и не предузимање мера од стране других институција које су колико толико ван утицаја дневне политике, као што је Српска академија наука и уметности, Матица српска и друге. Нажалост, ни једна од њих, према доступним подацима, као темељи знања, струке искуства и свега онога што је везано за нашу културу

и традицију, нису предузеле ништа да се крене са мртве тачке. Мислим да су присутна два разлога: прво хроничан недостатак средстава и друго што део руководства тих институција води политику која се не може сматрати националном. Овде првенствено мислим на питање српског језика и српског писма.

Када су у питању гусле и гуслање као облик вештина односно знање певања на том инструменту морамо поћи од утврђених правила Конвенције **УНЕСКО**.

Постоји мишљење да се гусле и гуслање морају сместити у оквир одређене групе или заједнице, а не народа као широког појма. Односно, сугестија је да треба дефинисати заједницу и простор где су највише изражени као традиција, а самим тим одредити и заједницу или групу која их негује, прилагођава времену и простору у коме делује, што уопштено чини тај феномен живим. Овај приступ сматрамо погрешним, јер се у низу извршених номинација које су већ уписане на Листи **УНЕСКО**-а несумњиво одражава „широкопотезно“ присуство елемената баштине, дакле, припадају народу, а не локалној групи. Други смисао има интенција **УНЕСКО**-а да је најважније кроз деловање те заједнице у постојећем времену доказати њену спремност да чува и негује тај феномен уз изричиту писмену сагласност да ће то чинити.

Несумњиво је да су гусле на простору Републике Србије свеобухватно присутне и користе се од стране не само српског националног корпуса или боље речено српског народа различитих вероисповести. То што су те групе (Срби католичке и муслиманске вероисповести) под утицајем оних раније наведених несретних друштвених околности своју националну припадност другачије определиле је друго питање. Дакле, гусле су присутне у већој или мањој мери на свим просторима Србије уз традиционално наглашенију присутност у подручјима југозападне Србије где се подразумева и Косово и Метохија. Имајући у виду захтев и услов Декларације да се определи група или заједница односно простор на коме су битно заступљени, мишљења сам да их у номинацији треба дефинисати као нематеријална културна баштина српског народа истовремено их позиционирати на простор западне Србије на простору омеђеном Манастирима Жича, Студеница, Сопоћани, Милешева. Несумњиво је да су гусле и гусларско певање на овим просторима и данас веома присутне да имају јаке групе организоване у гусларска удружења које гарантују даљу афирмацију и неговање овог нематеријалног културног наслеђа, што је основни циљ Конвенције **УНЕСКО**.

Надајући се доброј сарадњи са Министарством културе Републике Србије а на основу позитивних искустава у последњих неколико месеци, надамо се да ће мо у првој номинацији за упис у Регистар националног нематеријалног културног наслеђа а након тога и на Репрезентативној листи **УНЕСКО** представити гуслање и инструмент гусле на коме се оно изводи. Све остало би био велики пораз свих нас и нечасан однос према претцима који нам са колена на колена пренеше ово неизмерно културно благо, несвесни наше недостојности да исто сачувамо и обезбедимо му место у светској културној баштини које му припада.

